

analysis and synthesis at the time of recognition of subjects and their spatial relations. In addition, the author points out, that at the time of viewing the object, students with mental retardation often fix their attention at the least important details, which are “the part” of it, but from their point of view, this part has a special meaning. It is reflected in their drawings.

At the time of experimental investigation, while reproducing some or other form, students of special school for mentally retarded children showed different difficulties. Their degree was specified according to their different level of intellectual backwardness, their age, readiness to graphic activity, structure of the drawn object. All of this is to be taken into account at the time of correctional and educational work at the lessons of art. In the process of correctional work, we found the necessity of usage innovative technologies to consider deep psychological laws of emotional and sensory development of personality.

Key words: perception, artistic perception, mental retardation, drawing.

Received 12.04.2015

Reviewed 19.05.2015

Accepted 16.06.2015

УДК 376.091-056.263(477)“18/19”

Ю. В. Сербалюк
serbaliuk@gmail.com

**ДЕРЖАВНА, ГРОМАДСЬКА ТА ПРИВАТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗІ
СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ГЛУХОНІМИХ
(XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

Serbalyuk Y.V. State public and private activities of founding the institutes for the deaf-and-dumb children (XIX - XX centuries)/ Y.V. Serbalyuk // Actual problems of the correctional education : Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Edition VI. Issue 1.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 256–267

Ю. В. Сербалюк. Державна, громадська та приватна діяльність зі створення навчальних закладів для глухонімих (XIX – початок XX ст.) Розглянуто питання становлення навчальних закладів для глухонімих дітей на українських землях в кінці XIX – на початку XX

ст. Проаналізовано роль держави та громадськості у розвитку освіти для дітей з вадами слуху. Виявлено, що основну роль у створенні спеціальних шкіл та училищ для глухонімих дітей відігравали приватні особи, громадські організації, органи місцевого самоуправління, релігійні конфесії. Відзначено роль приватної ініціативи у заснуванні перших шкіл та училищ. Проаналізовано головні засади діяльності Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих, структуру цієї організації, основні напрямки діяльності та обсяг фінансової підтримки справи навчання глухонімих дітей. Показано становлення регіональних відділів Попечительства. Окреслено коло проблем, які їм довелося вирішувати – відсутність належного державного фінансування, неможливість отримати освіту і підготовку основній масі дітей, розбіжності у підходах до форм і методів навчальної діяльності, постійні фінансові проблеми, втручання некомпетентних чиновників. Відзначено недостатню підтримку держави у справі навчання глухонімих та її залежність від настроїв та вподобань царської родини. Зазначено необхідність об'єднання зусиль різних соціальних інститутів для вирішення проблеми повноцінної соціалізації глухонімих дітей.

Ключові слова: благодійність, глухонімі, діти, навчання, Попечительство імператриці Марії Федорівни про глухонімих.

Сербалюк Ю. В. Государственная, общественная и частная деятельность по созданию учебных заведений для глухонемых (XIX - начало XX вв.) Рассмотрены вопросы становления учебных заведений для глухонемых детей на украинских землях в XIX – начале XX вв. Проанализирована роль государства и общественности в развитии образования для детей с недостатками слуха. Выведено, что основную роль в создании специальных школ и училищ для глухонемых детей играли частные лица, общественные организации, органы местного самоуправления, религиозные конфессии. Отмечена роль частной инициативы в создании первых школ и училищ. Проанализированы главные принципы деятельности попечительства императрицы Марии Федоровны о глухонемых, структуру этой организации, основные направления деятельности и объем финансовой поддержки дела обучения глухонемых детей. Показано становление региональных отделов Попечительства. Очерчен круг проблем, которые им пришлось решать – отсутствие надлежащего государственного финансирования, невозможность получить образование и подготовку основной массе детей, различия в подходах к формам и методам учебной деятельности, постоянные финансовые проблемы, вмешательство некомпетентных чиновников. Отмечено недостаточную поддержку государства в деле

обучения глухонемых и ее зависимость от настроений и предпочтений царской семьи. Указана необходимость объединения усилий различных социальных институтов для решения проблемы полноценной социализации глухонемых детей.

Ключевые слова: благотворительность, глухонемые, дети, обучение, Попечительство императрицы Марии Федоровны о глухонемых

Навчання, виховання, підготовка до самостійного життя глухонімих на сьогодні є звичною справою. Люди з вадами слуху мають можливість стати повноцінними учасниками суспільного життя. Цим ми значною мірою зобов'язані розвитку вітчизняної сурдопедагогіки, теорії та практики навчання глухонімих. Її історія охоплює майже два століття. Досліджували цей феномен суспільного життя як складову благодійницького руху XIX – початку XX ст. Гузенко Ю. І, Сейко Н. А., Ступак, Ф. Я. В історичному аспекті заснування та діяльність навчально-виховних закладів для глухонімих вивчали Козиряцька С. І., Шевченко В. М., Стременецька В. О., Кравченко О. В., Петрова К. А., Єжова Т.Є., Ярмаченко М. Д. У науковий обіг введено значний масив документів, що висвітлюють історію створення, розвитку шкіл та училищ для глухонімих, що розкривають методологічні підходи до організації навчання дітей у цих закладах. Однак, на нашу думку, недостатньо висвітленні ці процеси через призму співвідношення зусиль різних соціальних інституцій в організації таких спеціальних навчально-виховних закладів. Тому метою нашого дослідження є виявлення місця і ролі держави, напівдержавних та громадських організацій, приватних осіб в створенні навчальних закладів для глухонімих

Ставлення до глухонімих, як і до інших осіб з вадами психофізичного розвитку, у вітчизняній історії базувалось на принципах гуманізму, альтруїзму, християнської любові. Однак століттями справа далі співчуття та милосердя не йшла. Глухонімі були приречені жити на утриманні родичів, опікунських закладів, старцювати, залишатись суспільним баластом і лише в окремих випадках – малоефективною робочою силою.

Поява основного масиву шкіл та училищ для дітей з вадами слуху припадає на кінець XIX – початок XX ст. У цей період спостерігається зростання активності у сфері соціальної опіки, розквіт добродійного руху, створення різноманітних напівдержавних, громадських, конфесійних організацій та закладів благодійного характеру. Ця суспільна енергія спрямовувалась і на людей з психофізичними вадами, у тому числі і на глухонімих. Відбувається перехід від концепції ізоляції, утриманства, співчуття, проявів особистого милосердя до

організації умов для навчання, ремісничої, професійної підготовки, повноцінного входження в соціум осіб з вадами слуху. Це був важливий крок у зміні соціального статусу цієї категорії населення, хоча і маленький. Адже за офіційними даними в Російській імперії, до складу якої входила більша частина сучасної України, нараховувалось біля 85 тис. глухонімих, а за неофіційними – 200 000 [3]. Якщо начальними закладами було охоплено дітей з різними вадами розвитку в середньому 2-5%, то глухонімих лише 1% [12].

До 1898 р., коли з ініціативи влади було засновано Попечительство імператриці Марії Федорівни про глухонімих, створення спеціальних навчальних закладів для дітей з вадами слуху було справою приватних осіб та органів місцевого самоврядування. Вони існували у своїй більшості на благодійницькі кошти, перебуваючи таким чином поза державною системою освіти, що створювало великі труднощі та перешкоди в їх діяльності та розвитку.

Одним з перших фундаторів навчання глухонімих в Україні був граф Ілінський А. На його кошти та у власному маєтку на Волині впродовж короткого часу існувала унікальна навчально-виховна інституція – заклад для глухонімих дітей. У 1805 р. граф Ілінський А. отримав дозвіл на його заснування у м. Романові, а у 1808 р. тут розпочалось навчання. Планувалось приймати глухонімих дітей обох статей християнського віросповідання віком від 8 до 14 років. Однак з огляду на фінансові труднощі, відсутність підтримки з боку влади у 1821-1822 рр. заклад поступово припинив своє існування [9].

За сприяння графа Воронцова М. С. в Одесі було засновано училище для глухонімих дівчаток, яке проіснувало з 1843 по 1896 рр. В 1869 р. при училищі відкрилось відділення для хлопчиків, створене за підтримки графа Коцебу П. Є. Уже через рік після його закриття у 1897 р. Одеська міська дума поставила питання про відновлення роботи училища. Значне сприяння у цій справі здійснив відомий одеський меценат Маразлі Г. Г., який у 1903 р. виявив бажання взяти на власний кошт обладнання та відкриття училища на власній дачі та утримання його до січня 1904 р. До фінансування училища долучилось вище духовенство краю, Одеське міщанство, Севастопольська міська управа.

У Харкові коштом засновників була відкрита приватна школа для глухонімих. Проблема фінансування змусила її ініціаторів – Бахметьєва О. Ф. та Прозорова О. Г., звернутись по допомогу до влади – до міністерства внутрішніх справ. Міністр, визнавши справу навчання глухонімих дітей корисною та важливою, запропонував звернутись по допомогу до земств [5]. На цьому “підтримка” з боку держави завершилась. Однак це не завадило школі проіснувати до 1875 р. Продовжив справу харківський священник Вєтухов В., який разом з

Бахметьевим О. Ф. на кошти благодійників та за сприяння міської думи зумів відновити навчання глухонімих у Харкові у 1896 р. [14].

До створення навчальних закладів для глухонімих долучались і священники та релігійні общини. Відомству Святішого Синоду підпорядковувалась Максимовецька школа для глухонімих дітей Київської губернії, заснована місцевим священником Яворським М. М. Його власні діти народились глухонімими, а дати їм належну освіту в існуючих на той час школах для глухонімих через брак оштів бідний сільський священник не мав змоги. Його школа була розрахована на таких же дітей з бідних родин. Існував заклад головним чином за рахунок фінансування Святішого Синоду.

На кошти німецьких колоністів-менонітів школа для глухих дітей заснована була у с.Тіге Таврійської губернії у 1885 р. У найближчі кілька років один за одним були відкриті навчальні заклади в колонії Вормс Одеського повіту Херсонської губернії та в колонії Пришиб Мелітопольського повіту Таврійської губернії [2; 14].

Таким чином саме завдяки приватній ініціативі, громадській активності, співчуттю справі навчання глухонімих дітей з боку місцевої влади були засновані перші спеціальні навчальні заклади для дітей з вадами слуху в Україні.

На кінець XIX ст. влада все ж усвідомила необхідність створення системи соціальної опіки, медичної допомоги глухонімих у державних масштабах, але обмежилась лише заснуванням у травні 1898 р. Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих. Це було спеціалізоване благодійне відомство під патронатом царської родини для надання соціальної, медичної допомоги глухим, особам з вродженими дефектами мовлення. Воно увійшло у склад більш потужного і давнього Відомства установ імператриці Марії, де вже перебувало Попечительство імператриці Марії Олександрівни про сліпих.

Попечительство імператриці Марії Федорівни про глухонімих, відповідно “Основних положень” мало за мету опіку над глухонімими всіх вікових категорій. Для дорослих осіб це створення майстерень, будинків працелюбства, надання дешевих квартир, пошук роботи, розміщення пристарілих та немічних у богадільні та інші заклади соціальної опіки. Для дітей – відкриття шкіл, навчальних майстерень, притулків. Для сімей з глухонімими дітьми – матеріальна допомога, житло. Передбачалось і вирішення питання забезпечення кадрами шкіл для глухонімих через створення відповідних курсів та розробкою необхідних методик для навчання глухонімих. Структура Попечительства була традиційною для такого типу організацій – Комітет, Рада при ньому та необмежена кількість членів. Керівним

органом був Комітет, який здійснював нагляд за всіма закладами, що входили до складу Попечительства.

Члени організації поділялись на чотири категорії: члени-засновники, які ще до початку діяльності внесли не менше 1 000 руб.; почесні члени, які своєю діяльністю або грошовими пожертвами надавали значну користь Попечительству (тут розмір "допомоги" не вказувався); члени-змагальники, які щороку сплачували не менше 5 руб., або одноразово – 100 руб.; члени-співробітники, які особистою працею долучались до справ Попечительства. Першим дійсним членом був імператор Микола II, серед почесних членів – імператриця Олександра Федорівна та багато інших членів імператорської родини.

Перебування у лавах організації не давало ніяких службових, соціальних чи станових преференцій. Благодійники могли розраховувати лише на суспільне визнання. Однак, ті хто був на посадах попечителів закладів організації отримували чини і мундири, що дає підстави говорити про певну форму державної служби на ниві соціальної опіки глухонімими.

Кошти Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих складались головним чином з благодійних пожертв, членських внесків, плати за перебування в закладах, надходжень від продажу виробів вихованців, коштів від благодійних заходів – балів, концертів, вистав, базарів, кухлевого (карнавочного) збору. Передбачалось, що можуть бути субсидії від уряду, але це джерело не гарантувалось, а лише передбачалось.

Створення Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих поживило справу навчання і виховання дітей з вадами слуху. Створені ним відділи опіки глухих у містах імперії (на 1913 р. їх нараховувалось 15) займались популяризацією справи навчання та ремісничої підготовки глухонімих, проводило збори, задіювали пресу, організовували збір коштів на покращання роботи існуючих та відкриття нових навчально-виховних закладів.

Поява Попечительства справила позитивні зміни і нововведення у справі спеціальних шкіл та училищ. У березні 1900 р. було прийнято Статут училища глухонімих у Санкт-Петербурзі, який мав покласти край "хитанню" та експериментам зі способами навчання глухих. Було встановлено "усний" метод навчання, який базувався на розвитку усного мовлення шляхом використання різних методик. Загальна освіта включала вивчення Закону Божого, російської мови, арифметики, геометрії з кресленням, географії, історії, фрагментів з природознавства та фізики, чистописання, малювання, ліпки та курсу "загально корисних відомостей". Вихованці утримувались за рахунок Попечительства про глухонімих і пансіонерської плати, яку вносили рідні або благодійники. Безкоштовне навчання було для сиріт, напів-сиріт (лише батько), дітей

“найбідніших” батьків [9]. Оскільки училище в Санкт-Петербурзі було зразком для створення інших подібних закладів, виконував роль своєрідного загальноросійського навчально-методичного та просвітницького центру, який готував адміністративно-педагогічні кадри для роботи з глухонімими та глухими, то на таких засадах створювались заклади і на периферії. Але досягти єдності у змісті, формах і методах навчально-виховної роботи та термінах навчання не вдавалось. Причиною цього можна вважати те, що такі заклади перебували поза контролем Міністерства освіти і не отримували жодних регулюючих документів від нього. Створення і функціонування закладів для глухонімих мало філантропічно-опікунський характер. Це все і зумовило варіативність навчальних програм виходячи зі змісту місцевих умов. Стосовно навчання на рідній мові, то про це навіть не йшлося. Лише у 1910 р. на III Всеросійському з’їзді сурдопедагогів професор Соколянський І.П. вперше поставив питання про навчання глухонімих рідною мовою [12].

Фінансова підтримка діяльності Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих з боку держави чи царської родини виглядала більше ніж скромно у порівнянні з підтримкою аналогічних установ. При заснуванні Попечительства про глухонімих імператриця Марія Федорівна внесла для утворення недоторканого фонду 300 000 руб. У 1901 р. Попечительству було надано з казни 60 000 руб. і надалі щороку передбачалось виділяти по 15 000 руб. Деякі виплати здійснювались з коштів Відомства установ імператриці Марії [3]. У той час як Попечительство імператриці Марії Олександрівни про сліпих отримало від імператора Олександра II 1 000 000 руб. Таку ж суму вже від імператора Миколи II отримав створений у 1913 р. Романівський комітет, який опікувався сільськими дітьми-сиротами. Царська родина, очевидно, не вважала за потрібне таку ж значну суму виділяти і Попечительству глухонімими. Красномовним є також свідчення про доходи у 1904 р. двох попечительств. Дохід Попечительства імператриці Марії Федорівни про глухонімих склав 150 251 руб., тоді як дохід Попечительства імператриці Марії Олександрівни про сліпих – 1 045 624 руб. [11]. Це не давало можливості Попечительству про глухонімих розгорнути масштабну діяльність у межах держави. Тому воно орієнтувало свої регіональні відділення на пошук коштів на місцях. Тому саме завдяки приватній добродійності, діяльності та співпричетності різних благодійних товариств до справи соціальної опіки глухонімими, зміг виникнути масив спеціальних шкіл в державі.

Відповідно до Положення 1900 р. Попечительство Марії Федорівни про глухонімих могло відкривати свої відділи у містах. На території сучасної України були створено Київський, Олександрівський (Катеринославська губернія), Одеський, Полтавський, Харківський,

Чернігівський відділи. Завдяки подвижницькій діяльності не байдужих людей до долі глухонімих, почали виникати школи, училища, дитячі садки і навіть санаторій для цієї категорії дітей. Це були як відомі добродійники, такі, як Терещенко М. А., який пожертвував на потреби Київського відділу Попечительства 10 000 руб. [8], так і пересічні громадяни, які в міру своїх можливостей долучались до цієї благодійної справи. Наприклад, у одному із звітів про діяльність Київського відділу зазначались такі пожертви, як 100 груш від священника Фоменка К., 10 фунтів цукерок від Дьякова І., п'яльці дубові та 5 фунтів різнокольорових клаптиків тканин від Гаркавенко Л. [7].

Для розвитку мережі навчальних закладів для глухонімих Попечительство видає спеціальний циркуляр місцевим відділенням стосовно облаштування біля міст або великих сіл особливих шкіл-хуторів, де глухонімі з округи мали б можливість навчатись грамоті, усному мовленню, а, головне, сільськогосподарській праці. Враховуючи, що кількість людей з такими вадами значна, це дало б їм можливість, на думку авторів циркуляру, стати корисними, працьовитими членами суспільства. Найбільш здібні у навчанні чи ремеслах мали б можливість для подальшого вдосконалення і розвитку вступати до вищих шкіл та майстерень Попечительства.

На початку ХХ ст. в Україні було засновано декілька навчально-виховних закладів для глухонімих. Завдяки фінансовій допомозі міської управи, земства, благодійних організацій, приватних осіб Харківське училище для глухонімих не лише значно розширило свою матеріальну базу (1900 р. – 2,5-поверховий будинок, 1911р. – новий 3-поверховий корпус), але створили філії – ремісничу школу у с. Кочеток (1905 р.) та ремісничу школу у с. Клугинівка (1909 р.) Харківської губернії. Основні витрати зробила при заснуванні цих сільських шкіл Ващенко Н. Г. [5].

Київське відділ Попечительства, завдяки вже згадуваним жертвам Терещенка М. А., відкриває школу інтернат для глухонімих у Києві. У 1904 р. тут же було відкрито приватний дитячий садок Патканової-Кранковської Н.К., який був розрахований на невелику кількість дітей, здебільшого із заможних родин, та дитячий садок Фомічової. У 1915 р. до Києва переїхала єврейська школа для глухих, яка також існувала на приватні кошти [1].

Засновником та енергійним членом Полтавського відділу Попечительства був купець Варда М. Д. Саме за його ініціативи та значною мірою на його кошти було відкрито Лохвицьку школу для глухонімих. В Одесі з 1905 по 1917 рр. на кошти благодійників, єврейської громади існувала школа-притулок для єврейських глухих дітей. У Сімферополі у власній квартирі аналогічний заклад відкрила Тяжелова М. Г. [13].

В Україні розвивалась і хутірська система навчання і виховання глухонімих дітей. Перший хутір для глухонімих в Російській імперії був відкритий у 1901 р. на околицях Чернігова, але брак фінансування, злиденність існування швидко привели до його закриття. Більш успішним був проект Олександрівського хутора Катеринославської губернії, заснованого у 1903 р. З державної казни кошти традиційно не виділялись. Необхідні фінанси здобувались через одноразові та щорічні надходження від громадських організацій, населення регіону, від карнавочних зборів, благодійних лотерей-аллегрі. Завдяки грамотно організованій роботі, завдяки особистій енергії одного із фундаторів закладу Мовчановського Ф.Ф. необхідні кошти вдалось зібрати. З його ж ініціативи було відкрито школу-санаторій для глухонімих дітей у Євпаторії. В Олександрівському хуторі вдалось створити потужний комплекс навчання, виховання, професійної підготовки, працевлаштування глухонімих. Це був один з найкращих закладів для людей з вадами слуху не лише в Росії, але й у Європі. Відсутність фінансової підтримки з боку уряду, матеріальна скрута, втручання чиновників, фабрикація справи проти Мовчановського Ф.Ф. привели до поступового занепаду цього унікального закладу [4].

Про значиму роль приватних осіб, громадськості у справі організації навчальних закладів для глухонімих можна говорити і на прикладі західноукраїнських земель, що належали Австро-Угорщині. Перші школи для глухих дітей тут також виникали з приватної ініціативи і завдяки громадській благодійності. У Львові єврейська школа глухих І. Бардаха (1871 р.) існувала як приватний заклад та одержала деяку дотацію Львівського магістрату. Ужгородський інститут глухонімих (1907 р.) існував на кошти Ужгородського Товариства глухонімих. Чернівецька школа для сліпих і глухих дітей (1908 р.) існувала на благодійницькі кошти, зібрані за ініціативою голови Товариства по догляду за сліпими і глухонімими дітьми Бошняком І. Львівська бурса для глухих підлітків (1912 р.) існувала на благодійницькі кошти і здійснювала ремісничу підготовку [12; 13].

До 1917 р. спеціальні школи та ремісничі училища для глухонімих були в Україні єдиним місцем, де можна було отримати освіту, професійну підготовку. Однак держава не надавала ніякої допомоги у цій справі. Навіть створення у 1898 р. Попечительства Марії Федорівни про глухонімих не змінило фінансової політики з боку влади до такого типу закладів. Хоча не слід применшувати роль цієї організації. Попечительство розбудило громадську думку і змусило суспільство зайнятись глухонімими. Воно змогло переконати у необхідності широкої організації справи навчання глухонімих і задля досягнення цієї мети діяло досить швидко і енергійно. Однак болюче питання фінансування навчальних закладів головним чином перекладалось на місця. Тому завдячувати існуванню шкіл та училищ для глухонімих в Україні у ХІХ

– на початку ХХ ст. ми маємо перш за все активній громадській позиції кращих представників дворянства, інтелігенції, селянства, міщан, духовенства, які реально втілювали в життя ідеали любові до ближнього, допомоги нужденним та особам з психофізичними вадами. Історичний досвід переконує, що ефективною справа організації навчання і виховання дітей з вадами розвитку можлива лише за умов поєднання зусиль держави, як головного суб'єкта цього процесу, можливостей громадських організацій та приватної ініціативи.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ж. В. Навчальні заклади для глухих в дореволюційний період / Ж. В. Бойчук // Зб. матеріалів I Всеукраїнської конференції з питань навчання глухих в Україні. – К., 2001. – С. 13-24.
2. Задерейчук І. П. Розвиток системи освіти в німців на півдні України 1789-1938 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / І. П. Задерейчук. – Х., 2005. – 19 с.
3. Керзум А. П. Попечительство Императрицы Марии Федоровны о глухонемых [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2815811872>
4. Козыряцкая С.И. Деятельность училища-хутора глухонемых в городе Александровске в начале ХХ века / С.И. Козыряцкая // Музейный вестник. –2007. – №7. – С. 97-111.
5. Кравченко О. В. Добродійність і створення училищ для глухонімих дітей в Україні (XIX – початок ХХ ст.) / О. В. Кравченко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Історичні науки. – 2012. – Вип. 3.33. – С. 89-96.
6. Сейко Н. А. Добродійність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. ХХ ст.): Київський учбовий округ : [монографія] / Н. А. Сейко. – Житомир : Полісся, 2007. – 320 с.
7. Отчет о деятельности Киевского отдела состоящего под августейшим покровительством Их Императорских Попечительства Государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых за 1909-1910 уч. г. – К : Типо-Литография А.О. Штерензона, 1911. – 64 с.
8. Попечительство Государыни Императрицы Марии Федоровны о глухонемых // Трудовая помощь. – 1900. – №6. – С. 94-95
9. Устав Санкт-Петербургского училища глухонемых. – Полное собрание законов Российской империи-3. – Т. ХХ. – Отд.1. – №18230
10. Шевченко В. М. Савчук Етапи розвитку закладу для навчання дітей з порушеннями слуху на Буковині (1908 – 2012) / В. М. Шевченко, О. О. Савчук // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук. праць: Вип. 3. / за ред. Колупаєвої А. А. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 161-171
11. Шевченко В. М. Виникнення і розвиток в Україні спеціальних шкіл для глухонімих у другій половині ХІХ- початку ХХ століття : монографія / В. М. Шевченко ; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. - Київ : ЛІТО, 2010. - 299 с.
12. Хитров А. А. Благотворительная помощь глухонемым в России под покровительством императорской фамилии (кон. ХІХ – нач.

XX в.) / А. А. Хитров. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www: // lib.herzen.spb.ru /text/khitrov-103-29-36pdf](http://www.lib.herzen.spb.ru/text/khitrov-103-29-36pdf). 13. Ярмаченко М. Д. Історія сурдопедагогіки // М. Д. Ярмаченко // К. : Вища школа, 1975. – 423 с.

1. Bojchuk Zh. V. Navchal`ni zaklady` dlya gluxy`x v dorevolyucijny`j period / Zh. V. Bojchuk // Zb. materialiv I Vseukrayins`koyi konferenciyi z py`tan` navchannya gluxy`x v Ukrayini. – K., 2001. – S. 13-24. 2. Zaderejchuk I. P. Rozvy`tok sy`stemy` osvity` v nimciv na pivdni Ukrayiny` 1789-1938 rr. : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk : specz. 07.00.01 “Istoriya Ukrayiny`” / I. P. Zaderejchuk. – X., 2005. – 19 s. 3. Kerzum A. P. Popechy`tel`stvo Y`mperatry`czy Mary`y` Fedorovny o gluxonemyx [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu : <http://encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=2815811872> 4. Козыряцкая С.У. Deyatel`nost` uchy`ly`shha-xutora gluxonemyx v gorode Aleksandrovske v nachale XX veka / S.У. Козыряцкая // Muzejny`j visny`k. –2007. – #7. – S. 97-111. 5. Kravchenko O. V. Dobrochy`nnist` i stvorennaya uchy`ly`shh dlya gluxonimy`x ditej v Ukrayini (XIX – pochatok XX st.) / O. V. Kravchenko // Naukovy`j visny`k My`kolayivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. O. Suxomly`ns`kogo. Ser. : Istory`chni nauky`. – 2012. – Vy`p. 3.33. – S. 89-96. 6. Sejko N. A. Dobrochy`nnist` polyakiv u sferi osvity` Ukrayiny` (XIX – poch. XX st.): Ky`yivs`ky`j uchbovy`j okrug : [monografiya] / N. A. Sejko. – Zhy`tomyr : Polissya, 2007. – 320 s. 7. Otchet o deyatel`nosty` Ky`evskogo otdela sostoyashhego pod avgustejszym pokrovy`tel`stvom Y`x Y`mperatorsky`x Popechy`tel`stva Gosudarbyny` Y`mperatry`czy Mary`y` Fedorovny o gluxonemyx za 1909-1910 uch. g. – K : Ty`po-Ly`tografy`ya A.O. Shterenzona, 1911. – 64 s. 8. Popechy`tel`stvo Gosudarbyny` Y`mperatry`czy Mary`y` Fedorovny o gluxonemyx // Trudovaya pomoshh`. – 1900. – #6. – S. 94-95 9. Ustav Sankt-Peterburgskogo uchy`ly`shha gluxonemyx. – Polnoe sobranu`e zakonov Rossy`jskoj y`mpery`y`-3. – T. XX. – Otd.1. – #18230 10. Shevchenko V. M. Savchuk Etapy` rozvy`tku zakladu dlya navchannya ditej z porushennyamy` sluxu na Bukovy`ni (1908 – 2012) / V. M. Shevchenko, O. O. Savchuk // Dy`ty`na iz sensory`my` porushennyamy` : rozvy`tok, navchannya, vy`hovannya: zb. nauk. pracz` : Vy`p. 3. /za red. Kolupayevoyi A. A. – K. : Pedagogichna dumka, 2012. – S. 161-171 11. Shevchenko V. M. Vy`ny`knennya i rozvy`tok v Ukrayini special`ny`x shkil dlya gluxonimy`x u drugij polovy`ni XIX- pochatku XX stolittya : monografiya / V. M. Shevchenko ; In-t specz. pedagogiky` NAPN Ukrayiny`. - Ky`yiv : LITO, 2010. - 299 s. 12. Хы`тров А. А. Blagotvory`tel`naya pomoshh` gluxonemyx v Rossy`y` pod pokrovy`tel`stvom y`mperatorskoj famy`ly`y` (kon. XIX – nach. XX v.) / А. А. Хы`тров. [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: [www: // lib.herzen.spb.ru /text/khitrov-103-29-36pdf](http://www.lib.herzen.spb.ru/text/khitrov-103-29-36pdf). 13. Yarmachenko M. D. Istoriya surdopedagogiky` // M. D. Yarmachenko // K. : Vy`shha shkola, 1975. – 423 s.

Y.V.Serbalyuk. State public and private activities of founding the institutes for the deaf-and-dumb children (XIX - XX centuries). The question of formation schools for deaf-and-dumb children in the Ukrainian lands in XIX – early XX century was investigated. The role of government and the public in the development of education for children with hearing problems. We discovered that the main role in the creation of schools and colleges for deaf-and-dumb children played individuals, community organizations, local government, religious confession. The role of private initiative in the establishment of the first schools and colleges in Ukraine was noted: in Romanov in Volyn in Kharkiv, Odesa, in the village Maksimovic of Kiev province, the German colonies of Kherson and Tauride provinces. A new page in the organization of institutes for the deaf-and-dumb was opened by trusteeship Empress Maria Feodorovna of the deaf-and-dumb, which was founded in May 1898. The main principles of trusteeship, the structure of the organization, the main activities and the amount of financial support for training deaf-and-dumb children were analyzed. In Ukraine, were opened dedicated departments of trusteeship - Kyiv, Alexander (Katerynoslav province), Odessa, Poltava, Kharkiv and Chernihiv departments. They were involved in the organization of education and social care after deaf-and-dumb. Due to a private charity, and cooperation of different charity organization with case of social care for deaf-and-dumb, new educational institutions in Kyiv, Chernihiv, Poltava Lokhvytsia villages, Kochetok Kluhynivka and Kherson provinces appeared. The most famous institution was Alexander's farm deaf –and-dumb in Ekaterinoslav province. The main principles of trusteeship of Empress Maria Feodorovna on deaf-and-dumb children, the structure of this organization, main activities and the amount of financial support for training deaf children were analyzed. The formation of regional offices of trusteeship were shown. The problems that they had to decide - the lack of adequate public financing, inability to get education and training the bulk of children, differences in approaches to forms and methods of educational activity, financial problems, the intervention of incompetent officials were identified.

The lack of state support in the case of deaf-and-dumb education and its dependence on attitudes and preferences of the royal family was noted. The need of joint efforts of different social institutions for solving the problem of full deaf-and-dumb children socialization was indicated.

Key words: charity, deaf-and-dumb, children, education, trusteeship of Empress Maria Feodorovna on deaf-and-dumb

Received 10.04.2015
Reviewed 25.05.2015
Accepted 22.06.2015